

TAUTOS MENTA

„Lietuvių kalbos žodyne“ *menta* apibrėžiama kaip „dvasia; sąmonė; protas“, ir nurodomi dar keli Daukanto pavyzdžiai, kaip antai: *Ne vien skilvį, bet ir mentą savo svečių džiugino* (LKŽ VIII: 17). Čia *mentos* nurodytą reikšmę dargi paryškina priešprieša „pilvas–galva“ arba, plačiau, „kūnas–siela“, „materija–dvasia“.

Nereikia skubėti žodžio *menta* laikyti Daukanto naujadaru – jis ne tik kūrė naujus žodžius, bet juoba stengėsi prikelti iš užmaršties senus, retai bevartojamus, ypač susijusius su dvasiniu gyvenimu ir galbūt kitados priklausiusius dvasinio, žynių luomo kalbai bei nunykusius kartu su juo.

Tačiau net jeigu Daukantas tikrai žodį *menta* sukūrė, tai sukūrė jį labai vykusį. Žodis puikiai žinomas šaknies – jos, pavyzdžiui, yra veiksmazodis *miñti* (*mēna*, *minė*) „turėti galvoje, atmintyje, nepamiršti“, „atgaivinti sąmonėje, priminti“, „užminti (mįslę)“, „galvoti, tarti“ ir t.t., beje, turintis Mato Pretorijaus, M. Miežinio užrašytą lytį *menti*; taip pat daiktavardis *mentė* reikšme „pasitarimas“: *Piršliai gi tiesiog nuslinko į vidų ant mentės su seniais ir nuotaka* (iš J. Basanavičiaus surinktų pasakų); veiksmazodis *męsti*, *pa-męsti* reikšme „patarti“: antai pasakoje „Eglė žalčių karalienė“ iš Jono Basanavičiaus rinkinių, Eglei nežinant, kaip sudėvėti geležines kurpaites, *Senutė pamentė jai nunešti čeverykus pas kalvį*; kitame variante pati Eglė klausia senutės: *Močiutėle močiuke, pamensk, kaip tą šilkų kuodelį suverpusi* (LKŽ VIII: 18, 84; BsLPJ III: 424, Nr. 194). Taip pat *núo-mentas* „gėda“: *Ogi būtų nuomentas, jeigu tai pamatyty dabar motyna* (Marcinkonys, Varėnos r.); *Iš tos mūsų kalbos tai bus tik nuomentas* (Kabeliai, Varėnos r.); ir „kvaišas, pusgalvis, padauža“: *Šitam nuomentui gal trečio balkio trūksta* (Marcinkonys) bei pan. (LKŽ VIII: 941). O jeigu *nuo-mentas* – ‘kvaišas’, kaip *be-protis*, vadinasi *menta* – tikrai ‘protas’. Toliau tos pat šaknies dar yra *miñtė* „atmintis, protas“, pavyzdžiui: *Mintė neveikia* (Varėna) (LKŽ VIII: 232). Galiausiai *mintis*, *manyti*, *mąstyti*, *są-monė* ir devynios galybės kitų.

Kitose giminiškose kalbose žodį *menta* kone tiksliai atitinka lotynų *mens* (kilm. *mentis*), apibrėžiamas kaip „protas, siela“, „galvosena, nusistatymas“, „mąstymas, galvojimas“, „mintis“ ir t.t.; toliau, pavyzdžiui, anglų *mind* „protas, mintis, psichika, dvasia“ ir t.t. Abu šiuos žodžius netikslu versti nei atskirai „protas“, nei „siela, dvasia“ – juos atitinka būtent *menta* „dvasia; sąmonė; protas“. Šis žodis tad ir taisyklingai lietuviškas, ir nepakeičiamas savo prasme – kodėl gi reikėtų jo vengti, net jeigu tai tikrai Daukanto naujadaras? Mes juk nevengiame tokių naujadarų kaip *trintukas*, *pieštukas*, pagaliau *žiniasklaida* ir daugybės kitų. Šiaip ar taip, jau vien tuo kad yra lietuviškas, jis tikrai pranašesnis už tos pat šaknies tarptautinį *mentalitetą*. Juolab *tautos menta* tikrai yra arčiau esmės nei *nacionalinis mentalitetas*.

Labai paprastai ir tiesiai apie tai yra pasakęs Vydūnas: „Kur daugiau yra dvasios švitravimo, ten ir kuriama daugiau žodžių, kurie visokiomis savo galūnėmis tai atspindi“, todėl „iš tikrųjų kalbantysis turi kalbą gyvinti. Laikais yra žmonių, kurių vidujinis minčių ir nuotaikos tūris taip labai praneša kalbą, kad jos nebeužtenka tam apreikšti. Ir todėl ji turi būti nuolata papildomai kuriama“; tuo tarpu „svetimos kalbos žodžių vartojimas įrodo visados kalbėtojo nepajėgingumą savigai mąstyti. Jo paties manymą turi užvaduoti svetimi – neaiškūs žodžiai“, mat „iš kiekvieno žodžio tik tada spindi aiškesnis sąmoningumas, kai jam prasmė nėra užkabinta, bet auginta iš jo šaknies“ (VdR I: 488, 490–492). Kalbą giliai apmąstė ir savo mąstymą kalba rėmė, iš kalbos augino ir pats Vydūnas, ir Maceina, Šalkauskis bei daugybė kitų, bene visi iškiliausi lietuvių mąstytojai ligi pat šių dienų.

Dainius Razauskas

Santrumpos:

BsLPJ III = *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.

DkR I = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Vilnius: Vaga, 1976.

LKŽ VIII = *Lietuvių kalbos žodynas*, VIII. Vilnius: Mintis, 1970. → <http://lkz.lt/>

VdR I = Vydūnas. *Raštai*, I. Vilnius: Mintis, 1990.